

DIAFAN ȘI PERSPECTIVĂ A INAPARENTULUI ÎN *PATMOS* DE ILARIE VORONCA

Diaphanous and Perspective of the Unapparent in Patmos by Ilarie Voronca

Dorin ȘTEFĂNESCU, Associate Professor Ph.D.,
“Petru Maior” University of Tîrgu Mureș

Abstract: Relying on Plotinus's considerations about the Beauty whose essence is without form or figure, the critical exercise aims to interpret the poetical images of the cycle Patmos by Ilarie Voronca as visible configurations of the unapparent that opens a horizon from the perspective of a new point of view. The imaginal creation takes place in an intermediary transparent space, through the diaphanous mediation of what is a non evident intuitively saturated. It is the unapparent through which one may see, who gives itself as excess of the unequalled revealed or as defined – insupportable – transcendence of the poetic vision.

Keywords: I. Voronca, diaphanous, image, unapparent, vision

Se știe că, potrivit lui H. Corbin, obiectul percepției imaginative (sau imaginante) este cu totul diferit de cel al imaginarului, căci aici imaginalul perceput nu mai este un obiect imaginar opus altuia real, ci tocmai realul simbolizant al unui simbolizat, supra-semnificat de simbolul esenței intelective pure, dar supra-semnificând la rândul său orice manifestare sensibilă concretă. Realul imaginal nu mai poate fi obiectul unei percepții comprehensive care și-l dă drept o exterioritate absolută, ci semnificat al unui supra-semnificat inteligibil și – în același timp – semnificat în corelație analogic-simbolică cu un semnificat sensibil. Ne fiind perceptibil decât prin percepția imaginativă, supra-sensibilul este o imagine simbolică, un fenomen originar (*Urphaenomen*) a căru apariție în lumea sensibilă ocultează orice obiectivare posibilă. Este vorba „de o lume ascunsă în actul însuși al percepției sensibile”, dar care apare – iese din ascundere – ieșind din lumea sensibilă fără să iasă din real ci, dimpotrivă, *semnifică* realul, oferindu-l cunoașterii și făcând cunoașterea cu puțință. Evitând „secularizarea imaginalului în imaginar” (în variatele sale forme: fantastic, monstruos, macabru, absurd), imaginația spirituală are totodată o funcție eshatologică. Ea se află mereu în așteptarea unei Prezențe reale, fiind ea însăși – deja – această prezență a unui altceva, mărturie a unei alte lumi pe care n-ar percepe-o dacă această lume n-ar exista cu adevărat. De aceea, puterea intuitivă a imaginației active sesizează „o prezență imediată”, care nu întârzie să apară în chiar miezul acestei iluminate așteptări. Vom vedea însă că, din punctul de vedere al intuiției eidetice a înțelegerii albe, în lumea poetală nu cu apariția unei prezențe imediate ne întâlnim, ci cu ființarea posibilă, inaparentă, a unui *mundus imaginalis* ce își revelează transparența.¹

¹ „Am propus tematizarea latină *mundus imaginalis* deoarece e de datoria noastră să evităm orice confuzie, pe de o parte între ceea ce este aici *obiectul* percepției imaginative sau imaginante și, pe de altă parte, ceea ce numim în mod curent *imaginarul*. Aceasta pentru că atitudinea curentă este de a opune realul imaginarului, irealului, utopicului, sau de a confunda simbolul cu alegoria, exegeza *sensului spiritual* cu o interpretare alegorică. Or, orice interpretare alegorică este inofensivă; alegoria este o acoperire sau mai degrabă o travestire a ceva care este deja cunoscut ori cognoscibil într-un anumit fel, în timp ce apariția unei Imagini având virtutea de simbol este un fenomen originar (*Urphaenomen*), necondiționat și ireductibil, apariția a ceva ce nu se poate manifesta altfel în lumea noastră” (Henry Corbin, *Face de Dieu, face de l'homme. Herméneutique et soufisme*, Flammarion, Paris, 1983, p. 25).

O astfel de lume imaginală ne este înfățișată în poemul XVIII. *Au fost oameni?* din ciclul *Patmos* de I. Voronca.² Că această lume e înfățișată e un fel de a spune, deoarece imaginile care o alcătuiesc nu propun coordonatele unui spațiu-timp circumscris realului identificabil, reprezentabil sensibil ori inteligibil. Este intermundiul incert, trecător, puntea diafană care ne suspendă în dimensiunea unui interval ambiguu.³ „« În ce lume suntem? » spunea. « În ce lume » / Această spaimă liniștită ca un obraz mut cuprins / De spaimă”. Într-adevăr, în ce lume ne aflăm, de vreme ce „Veșnicia e acolo pe o culme. Pe altă culme / Din nisipul fierbinte se rostogolește un astru aprins”? O lume de culmi, se pare, configurată la altitudinea unei imposibile cuprinderi; nu imaginarul tărâm de nicăieri, rod al spaimei de real și al distanțării compensatorii, ci lumea reală a cărei culme e veșnicia însăși, slava ei întrevăzută în aprinderea astrului. Imaginația realizează conversiunea ascensională prin care ceea ce apare deasupra sensibilului și sub inteligibil se arată a fi fâșia îngustă a unei liziere invizibile⁴ din care accesul se face în ambele direcții, cota înaltă de pe culmea căreia se vede atât versantul manifestărilor materiale cât și cel al nemanifestatului pur spiritual. Ambivalență ambiguă, cum spuneam, căci „E puțin înainte de aurora. Dar aurora / Nu vine niciodată aici. Poate e un etern amurg / Și undele acestea cu văluri ușoare să-nsemne ora / Dintre seară și zi”. Imaginea se profilează cu greu, nu pentru că nu ar fi ea însăși concretă, aplicată pe sensibilul real pe care îl exprimă; nu, prin urmare, deoarece i-ar lipsi expresivitatea, plasticitatea. Conturul ei nu poate lua decât forma incertă a fulguranței, fragilitatea evanescenței, într-o lume intermediară – a lui *și...și* – în care spațiul și timpul sunt încremenite,⁵ totuși *poate* o lume a veșniciei culmi („Poate e un etern amurg”), lumea *dintre*.

Nu numai că exterioritatea se înscrie în dispariție, dar conversiunea ascensională amintită este o interiorizare, o adâncire din perspectiva căreia datele prezenței exteriorului devin nevăzute. Interiorul se răsfrânge în exterior, *ab extra ad intra*, întoarcere pe dos a stărilor spirituale lăuntrice ieșite în afară, manifestate în imagini care se arată în dinamica trecerii și a întoarcerii: „« Simți – îmi spunea – prezența altor călători în jurul / Nostru. Invizibili ». Nori suflați cu aur ca niște calești / Merg spre apus. Sub respirație se aburește ca o sticlă azurul / Cer risipit în suflet. Și tu ca alt cer te risipești”. Privit din interior, peisajul imaginal nu e descris, nici măcar scris în actul creației; se scrie el însuși, se spune așa cum se dă, fără cuvinte, în risipirea cerului din suflet, în viziunea cerului-suflet de unde toate purced.⁶ Nu o indistinție ori o confuzie de planuri ne întâmpină, nu amestecul turbure al lui *nici...nici*, în care toate se cufundă pierzându-și identitatea și realitatea. E vorba de o intimă întrepătrundere, de o identificare în adânc, pusă în abis, în ascunsul ce înfășoară întregul posibil; înălțarea de aici e putința slăvirii, a unui *poate* ce desfășoară claritatea, seninătatea,

² Ilarie Voronca, *Patmos și alte șase poeme*, Ed. Vremea, București, 1933, pp. 41-42 (ediție din care cităm în continuare).

³ În legătură cu termenul *diafan*, îl folosim în sensul său aristotelic de mediere luminoasă, mediul translucid sau transparenta, *diaphanês* (lat. *diaphanum*, *transparens*) reprezentând ceea ce transpare prin, aparența manifestă, ceea ce e luminos, o întâlnire particulară a luminii, a corpurilor și a energiei iluminative. Cf. Anca Vasiliu, *Du diaphane. Image, milieu, lumière dans la pensée antique et médiévale*, Vrin, Paris, 1997; idem, „Diaphane”, în Barbara Cassin (dir.), *Vocabulaire européen des philosophies*, Seuil, Paris, 2004.

⁴ „Nu mai există / « Aproape » sau « Departe ». Dar stăm pe o fâșie / Invizibilă” (XXI. *Ultima ușă a vorbelor*, în ed. cit., p. 47).

⁵ „Timpul și spațiul albesc departe” (VI. *De ce atâtea priviri?*), „Și nu mai e miazănoapte nici miazăzi nici răsărit nici apus” (XIX. *Somnambul*), în ed. cit., pp. 17, 35.

⁶ Căci „orb de cuvinte, poetul cântă mai frumos” (XX. *Cu insula nălucă*, în ed. cit., p. 45).

pacea⁷: „Dar poate suntem chiar norii ușori suiți în slavă, / Clari, fără legături, cum sunt bulele de aer într-o apă / Atât de senini. O pace apărând treptat la orizont ca o navă, / Și timpul ca un fum prin mâinile noastre de apă”. Ultima imagine ia naștere în timpul care se scurge, în lipsa de timp ce marchează desensibilizarea prin chiar semnele sensibilului defunct (fum, apă). Imagine a absenței, ea se dă ca absență prezentă în fum și apă, impresentabilă însă în curgerea însăși, în trecerea în care nu apare decât dispariția ei. Lume fără loc și fără timp,⁸ absență pură, redusă la esență, adică la sufletul singur ce se arată în locul fenomenelor care nu mai au nimic de arătat: „Sus întâlnim păsări lăncede ca niște valuri / Liniștite. Suflet numai. Atât mai suntem. Și ce bine / Ne simțim. O adiere calmă ne duce pe alte maluri / Din plante întâlnim numai aroma. Numai zumzetul suav din albine”. Sufletul nu reduce ființa la ceea ce ea nu este în mod plener; dimpotrivă, îi potențializează – și-i potențează – ființarea prin reducere, o arată în putința-de-a-fi după modelul esenței – „sus” însemnând culmea din adâncul intim al sufletului⁹ – , la fel cum din plante nu deslușim decât aroma iar din albine zumzetul suav. Reducția e aici inclusiv o întoarcere a manifestării în amonte, până pe culmea defenomenalizării absolute. Aroma și suavitatea zumzetului nu ascund plantele, respectiv albinele, în nemanifestare; în curgere inversă manifestarea atinge nu doar esența pe care o arată *ca esență* nemanifestată în aparență; ceea ce se arată e chiar imaginea unei esențe neîntrupate în sensibil, care apare – ființează – înaintea sau în absența ființei.

Nu e aceasta tocmai eidetica înțelegerii albe, a cărei intuiție primește la sine, în pasivitatea receptivă a manifestării care o străbate, se lasă impregnată de această pătrundere, conturând locul fără loc – urmă albă, transparentă – al ivirii semnificabilului?¹⁰ Ea este intuiția adonată originară care primește („vede”) donația pură a unui sens deja posibil. Ce vede ea fără să vadă? „Cum mai vedem fără să avem ochi? Și auzim / Fără cornete acustice. Obrazul tău e foarte frumos fără să mai fie obraz / Flori palide vor crește pe unde au trecut ochi. Zi-mi / Alte povestiri – îmi cereai – . Nu mai era timp. Etern azi”. Vederea, auzul nu mai sunt funcții sensibile legate de organul care le face posibile. Posibilul are propria ființare, se desprinde de cauzalitatea ființei determinante, astfel încât – din acest punct de vedere – un obraz *poate* fi frumos și fără să fie obraz, arătând frumosul ca ridicare la esență, supra-sensibil. Or, fiind deasupra configurațiilor și conformațiilor, esența e lipsită de figură sau de formă, deci nereprezentabilă, „o frumusețe care depășește orice frumusețe”.¹¹ La fel, florile ce vor crește pe unde au trecut ochi, acolo unde vizibilul aruncă deja – în trecere – sămânța

⁷ „O pace veșnică” (*ibidem*). „Paradis plutitor, aureolă” ce „strălucește în slavă”; „Și noi vom merge fără să ne oprim prin această veșnicie suavă” (XI. *Păsări smulse cu rădăcinile*, în ed. cit., p. 26).

⁸ „Fără trecut. Fără viitor. Fără să știi când / Și cum și unde” (XV. *Eu sunt acel fără odihnă*, în ed. cit., p. 44).

⁹ „Suflet ducând înăuntru / Insula fantomă ca o lampă” (V. *Vești în orașe*, în ed. cit., p. 14). Este Insula nălucă din II. *Întâia apariție* (*ibidem*, pp. 6-10), „insula minune” ce străbate întregul ciclu poetic și care întruchiează *Patmos*-ul utopic al lui *mundus imaginalis*. Acolo „e locul poetului” (XVI. *Poporul nălucă*, *ibidem*, p. 38).

¹⁰ „E, pentru a recurge la o comparație, precum parfumul florilor pe care nu le vedem, dar care, „arătându-ni-se” ca semn neașteptat, deja deschide orizontul unui semnificabil, spune ceva înțelegerii noastre despre florile nevăzute care îl emană. Aici, într-adevăr, a intui înseamnă a nu vedea, a ști înainte de a gândi”, spuneam în cartea noastră *Înțelegerea albă. Cinci studii de hermeneutică fenomenologică*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2012, p. 199.

¹¹ Plotin, *Enn.* VI, 7, 32, în *Enneade* VI, Ed. Iri, București, 2007, p. 337. „De aceea, când este menționată frumusețea, tu trebuie să eviți o anumită configurație și să nu ți-o reprezinți înaintea ochilor, ca să nu cazi în afara frumosului adevărat spre cel care este numit frumos datorită unei participări obscure. În schimb, forma neconfigurată este frumoasă, fiind formă pură, chiar și în măsura în care tu vei fi despuiat-o de orice configurație (...). Așadar, frumusețea primordială și supremă este lipsită de formă” (*ibidem*, VI, 7, 33, în *op. cit.*, p. 339).

aparitiiei, deocamdată ca pură predeterminare a posibilului.¹² Ceea ce se vede nu apare în vedere, în vederea unei *prise de conscience* care ar obiectiva imediat datul vizibil. Ceea ce se vede e inaparent; deși aprioric, el nu se dă decât în abruptul fulgurantei, ca noutate absolută. Donația aceasta pare să fie o revelație directă, dar revelarea are nevoie de distanța unui intermediar, de medierea diafană în care să se producă. Nu există drum spre revelație, și nici timp în așteptare, timp al exilului în pustie.¹³ Un etern azi al posibilității imposibilului, care e însuși posibilul revelației: „Numai o dungă subțire la orient”. Orient fără orizont, căci el e doar orientarea spre răsăritul înțelesului mediat de propria apariție în înțelegere, arătând înălțimea orizontului de atins: „Un soare egal atent / Și o mare nemișcată. Ce naufragiu s-o agite?”. Ce dispariție să o tulbure, dacă apariția însăși e abia posibilă, donație care nu arată *ce* se dă, ci purul și simplul fapt *că* se dă? Or nevăzutul donației este un invizibil, un insesizabil saturat intuitiv: „Trecem printre colonne albe, diafane, firește / Insesizabile”. Diafanul e chiar imaginea trecerii printre, într-un dincolo din ce în ce mai îndepărtat¹⁴; nu apariția în vedere, ci orientul care poartă vederea înspre originea (*oriens / origo*) ființei de lumină,¹⁵ transparența primitoare a luminii „ploii lactee” ori cea „asemeni vuietului dintr-o marină scoică”.

Ce se vede, spuneam, nu se are în vedere, dar se primește în vedere, creează imaginea pură, suspendată între auto-revelarea sensului originar nemanifestat și corpul poetic al sensibilului care o dă înțelegerii. Fluctuantă, irizată de reflexele incertitudinii („Au fost oameni ? Au fost vedenii?”), ea developează nevăzutul sufletului, „o iubire vastă. Și văzul mult mai mare / decât ochii”. Este poate definierea cea mai exactă a imaginii diafane: inaparența prin care se vede. Din nou, nu ce se vede se are în vedere, poartă vederea; ce se vede nu se știe, nu se lasă prins în câmpul vizibilității sensibile, după cum nu poate fi urmat în cuprinsul inteligibil – invizibil – al celor supra-sensibile. Doar atât: văzul mult mai mare decât ochii.¹⁶ A vedea ceea ce ne e dat să vedem, darul vederii înaintea actului însuși de a vedea, dincolo de obiectul devenit vizibil, mai mare decât pot suporta ochii.¹⁷ Excedent al revelatului inegalabil sau transcendența definitorie – insuportabilă – a oricărei viziuni agonice-ascensionale: „O lacrimă de pe strunele genei / Rostogolită: astru aprins. Veșnicie.

¹² „Este puterea oricărui lucru, floare a frumosului, frumusețe care creează frumusețe” (Plotin, *Enn.* VI, 7, 32, în *op. cit.*, p. 337).

¹³ „Timp de exil? Nu. Fugă prin ghețarii somnului? Nu. / Viermele durerii zvârcolit în mărul din rană” (XVI. *Poporul nălucă*, în ed. cit., p. 38); „Și nu gândim la nimic. Present sau trecut / Subsăiat ca un cârd de cocori prin fruntea mea străvezie / Nici așteptare nici deznădejde. Un apus. / Și un fluviu nesfârșit, mut” (XX. *Cu insula nălucă*, în ed. cit., p. 45).

¹⁴ „Munți diafani. Munți limpezi. Dincolo de ei / Ca niște pești subțiri printr-un acvariu: nouri / Albaștri se străvedeau” (XXIII, în ed. cit., p. 51).

¹⁵ „Cunoașterea *orientală* desemnează o cunoaștere care în loc să fie re-representativă a obiectului său și obținută pe cale discursivă, o necesitate logică, este *prezență* imediată, dezvoltare, intuiție a inimii sau a ochiului spiritual, pe scurt *auroră* ce răsare în suflet sau suflet ce se înalță la « Orientul » său” (H. Corbin, *De l'épopée héroïque à l'épopée mystique*, conferință susținută la sesiunea Eranos 1966 și publicată în *Eranos-Jahrbuch* XXXV / 1966, în Henry Corbin, *op. cit.*, p. 168).

¹⁶ „Cu ochii măriți ca niște păsări pe care nu le mai încapă cuibul” (XV. *Eu sunt acel fără odihnă*, în ed. cit., p. 35); stare extatică ce defășurează suprasaturarea vizibilului prin care se zăresc formele epifanice ale invizibilului: „Auz și văz. Ochi plini de constelații, / Și norii străvezii pe frunți, pe voce. (...) E-adevărat? Extaz să te salut / Tărâm al liniștii” (I. *Hotarul de fum*, în ed. cit., p. 5). Este vorba de supraabundența „mărimii” infinite a principiului; „iar « marele » lui constă în faptul că nicio realitate nu este mai puternică decât el și că niciuna nu se poate pune la nivelul lui : căci ce parte a lui poate să egaleze aceasta, dacă nu are nimic identic cu el?” (Plotin, *Enn.* VI, 7, 32, în *op. cit.*, p. 337).

¹⁷ „Căci la cei mai mulți oameni, ochii sufletului nu pot îndura să contemple condiția divină a lucrurilor” (Platon, *Sofistul*, 254 a-b).

Netulburată mare”. Aprindere a ceea ce dispare, astru sclipind în dezastru, dar în ceea ce dispare răsare intervalul inaparenței, chipul imaginal care nu dă de văzut, ci ridică la vedere, dă veșnic lumină vederii.

Bibliografie

Corbin, Henry, *Face de Dieu, face de l’homme. Herméneutique et soufisme*, Flammarion, Paris, 1983

Platon, *Sofistul*, în *Opere VI*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989

Plotin, *Enneade VI*, Ed. Iri, București, 2007

Ștefănescu, Dorin, *Înțelegerea albă. Cinci studii de hermeneutică fenomenologică*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2012

Vasilie, Anca, *Du diaphane. Image, milieu, lumière dans la pensée antique et médiévale*, Vrin, Paris, 1997

Voronca, Ilarie, *Patmos și alte șase poeme*, Ed. Vreamea, București, 1933